

EEN ONUITGEVOERDE INTREDE IN GENT VAN JUSTUS DE HARDUYN EN DAVID VAN DER LINDEN

door Stijn Bussels¹
Aspirant F.W.O.-Vlaanderen

In oorlogh oft in brand
Men noyt gheluck en vand,
Wy wenschen liever in die sté,
Den aenghenamen soeten VRE.²

Er is betrekkelijk veel onderzoek verricht naar de intrede van de nieuwe gouverneur-generaal don Ferdinand in Antwerpen in 1635 onder de deskundige leiding van Pieter Paul Rubens.³ Daarnaast is ook ruime aandacht besteed aan de intrede van deze Spaanse prins in Brussel een jaar voordien.⁴ Op 25 januari 1635 werd ook in Gent de prins ontvangen met een intrede. Die is te boek gesteld door de jezuïet Becanus⁵ en uitgebreid besproken door Carl Van De Velde en Hans Vlieghe⁶. Er is echter bitterweinig onderzocht naar haar voorloper: de onuitgevoerde intrede van Justus De Harduyn en David Van der

p. —————

¹ Met dank aan Prof. Dr. W. Waterschoot, Prof. Dr. J. van Schoor, Dr. R. Vermeir, Dr. J. Dambruyne en Drs. B. Van Oostveldt voor het nalezen en becommentariëren van eerdere versies van dit artikel.

² Justus De HARDUYN & David Van der LINDEN, *Pius in Patriam Conatus Triumphalis Pro Auspicali Introitu Serenissimi Principis Ferdinandi Austriaci S.R.E. Cardinalis Infantis Hispan. Belgicae Gubernatoris, et Burgundiae: in urbem Gandam./ Goeden Yever tot het Vader-land ter blijder Inkomste van den Conincklycken Prince Ferdinand van Oosten-ryck, Cardinael Infant, Gouverneur der Neder-landen, ende Bougoignen: binnen de Stad Ghend*, Antwerpen, 1635, p. 27.

³ Van deze gelegenheid is een prachtig herdenkingsboek gemaakt: Jan Casper GEVAERTS, *Pompa Introitus Serenissimi Principis Ferdinandi*, Antwerpen, 1641-1642. Voor een overzicht van de secundaire bronnen hieromtrent zie Hugo SOLY, Plechtige intochten in de steden van de Zuidelijke Nederlanden tijdens de overgang van Middeleeuwen naar Nieuwe Tijd: communicatie, propaganda, spektakel. *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 97, 1984, voetnoot 58.

⁴ S. TYCHONIUS, *Bruxellensium Triumphus Ferdinando, Archiduci Austriae, Belgium ingrediendi erectus*, Brussel, 1635. Zie M. SOENEN, Fêtes et cérémonies publiques à Bruxelles aux Temps Modernes. *Bijdragen tot de Geschiedenis, De Brabantse Stad, Zevende Colloquium, Brussel 13-15 september 1984*, Brussel, 68e jaargang, aflevering 1-4, 1985, voetnoot 77.

⁵ Guilielmus BECANUS, *Serenissimi Principes Ferdinandi, Hispaniarum Infantis, S.R.E. Cardinalis, Triumphalis Introitus in Flandriae metropolim Gandavum*, Antwerpen, 1636.

⁶ Carl Van De VELDE & Hans Vlieghe, *Stadsversieringen te Gent in 1635 voor de Blijde Intrede van de kardinaal-infant*, Gent, 1969.

Linden.⁷ Hoewel deze intrede enkel bij een ontwerp is gebleven, is ze, ons inziens, erg interessant als tijdsdocument. Met dit artikel had ik dan ook graag de aandacht op het ontwerp van de intrede gevestigd door deze allereerst in haar algemene context te duiden. Daarnaast zal ik proberen om vanuit het gedrukte ontwerp tekstimmanente verklaringen aan te reiken waarom het Gentse stadsbestuur zou hebben besloten dit ontwerp wel te laten drukken, maar niet te laten uitvoeren.

Justus De Harduyn (1582-1636) is geen onbekende in de zeventiende-eeuwse dichtkunst van de Zuidelijke Nederlanden. In 1607, na zijn studies aan de universiteiten van Leuven en Douai, werd hij in Gent gewijd en als pastoor benoemd in Oudegem en Mespelare. Daarnaast was hij actief in de rederijkerskamer van Aalst *De Catharinisten*. Naar alle waarschijnlijkheid stierf hij in Oudegem in 1636. Zijn werk is enerzijds duidelijk renaissancistisch getint. Zo vinden we via Jan Van der Noot, Carel van Mander en Lucas D'Heere een duidelijke invloed van de Franse dichters van de Pleiade.⁸ Anderzijds wordt zijn oeuvre ook gekenmerkt door de Contrareformatie waar bij hem de Roomse trouw, het nationaliteitsgevoel en de vredesgezindheid centraal staan.⁹ De tweede auteur van de onuitgevoerde Gentse intrede is David Van der Linden of Lindanus (c.1570-1638). Deze geschiedschrijver was een persoonlijke vriend van De Harduyn. Hij deed middelbare klassieke studies in Gent en werd daarna leraar. In 1605 stichtte hij een school in Dendermonde.¹⁰ De twee laatste jaren van zijn leven was hij er stadsgriffier. Zijn belangrijkste literaire werk betreft de geschiedenis van deze stad.¹¹

We kunnen veronderstellen dat *Goeden Yever tot het Vader-land* voor een belangrijk deel van de hand van de historicus David Lindanus is. Ten eerste zou zijn specialiteit, de geschiedenis van de Nederlanden, centraal staan bij de onuitgevoerde intrede. De grootste vorsten die de Nederlanden hebben bestuurd zouden ten tonele gevoerd worden: te beginnen bij Julius Caesar - die beschouwd werd als de bouwer van de voorloper van het Gravensteen - gevolgd door Keizer Otto en Filips van den Elzas, de graven van Vlaanderen uit het Oostenrijkse huis en de aartshertogen Albrecht en Isabella.

⁷ Justus De HARDUYN & David Van der LINDEN, *o.c.*

⁸ Oscar DAMBRE, *De bronnen van Justus De Harduyn (1582-1641)*, Leiden, 1922 en Werner WATERSCHOOT, Erycius Puteanus en Justus De Harduwijn. *Humanistica Lovaniensia*, XLIV, 2000, pp. 411-421.

⁹ Oscar DAMBRE, *De dichter Justus de Harduyn (1582-1641): Een biografische en letterkundige studie*, Gent-Paris-'s Gravenhage, 1926, p. 286.

¹⁰ Prudence Van DUYSE, *Levensschets van D.Lindanus*, Dendermonde, 1850 en Léon De BURBURE, *David Lindanus, sa famille et ses amis*, s.o., 1850.

¹¹ David LINDANUS, *De Teneremunda*, Antwerpen, 1612. Voor een opsomming van zijn overige literaire werk zie Pr. Van DUYSE, *o.c.*, pp. 9-12.

EEN ONUITGEVOERDE INTREDE IN GENT

Ten tweede kunnen we met vrij veel zekerheid aannemen dat eerst de Latijnse tekst geschreven is en pas achteraf de Nederlandse vertaling is bijgevoegd om een groter lezersbereik te krijgen. De Nederlandse tekst vult hier en daar aan wat er in de Latijnse ontbreekt. 'Ubi SIBYLLA dicitur Filia Regis Ha...' is vertaald door ' (...) alwaer Sibylla wordt ghenaeamt dochter vanden Coninck van Ha... ick meene van Armenien. Dat is immers seker dat hij is gheweest koningh van Hierusalem.'¹² In het oorspronkelijke Latijnse gedeelte moet de classicus Van der Linden het grootste aandeel hebben gehad.

Hoewel Dambre een andere mening is toegedaan¹³, was ons inziens de inbreng van zijn vriend Justus De Harduyn groter dan louter en alleen de Nederlandse vertaling. Hij gaf de intrede immers de typische kenmerken van zijn oeuvre mee. Het centrale gegeven in de Gentse intrede was namelijk de vraag naar – zo niet de eis van – *de lievelijcke VRE, waer na dat alle menschen als naer het beste goed ten allen tijde wenschen*¹⁴ onder de katholieke Spaanse kroon in de herenigde Nederlanden. De vredelievendheid vinden we in vele werken van de priester-dichter terug. Daarnaast lijkt de opvallende hoeveelheid tableaux vivants en aanverwante theatrale vormen sterk beïnvloed door het rederijkersmilieu waarin De Harduyn vertoefde. Algemeen wordt aangenomen dat de rederijkerskunst is ontstaan in de vijftiende eeuw uit een middeleeuwse toneel- en literatuurtraditie. Een eeuw later putte ze haar inspiratie uit het humanisme en de renaissance. De rederijkers namen het tableau vivant op in hun *spelen van sinne*. Het werd aangewend onder de naam *toog* en onthulde vaak het einde van het spel.¹⁵

De intredes van de nieuwe gouverneur-generaal don Ferdinand zijn een voortvloeisel van de Blijde Intredes uit de veertiende eeuw. Maar in de driehonderd jaar tussenin hebben zich grondige veranderingen voorgedaan. Op thematisch vlak is de invloed van Italië steeds meer merkbaar. Die invloed vertaalt zich onder meer in het groeiende belang van mythologische figuren ten nadele van de bijbelse taferelen.¹⁶ In de onuitgevoerde Gentse intrede zou vaak Jupiter en zijn gevolg – met onder andere Pallas Athena, Mercurius en Neptunus – verschijnen. Daarenboven werd *Noctis Atticae* van de laat-Romeinse auteur Aulus Gellius aangehaald, meer bepaald de geschiedenis van Androdus, 'trec-

¹² Justus De HARDUYN & David Van der LINDEN, *o.c.*, pp. 66-67.

¹³ Oscar DAMBRE, *o.c.*, 1926, p. 282. 'Van hem [David Van der Linden] komt, naar alle waarschijnlijkheid het gehele plan. Het rechtstreeks aandeel van *De Harduijn* moet, in ieder geval, heel gering geweest zijn (...).'

¹⁴ Justus De HARDUYN & David Van der LINDEN, *o.c.*, p. 77.

¹⁵ W.M.H. HUMMELEN, Het tableau vivant, de "toog" in de toneelspelen van de rederijkers. *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde*, 108, (1992), pp. 193-222.

¹⁶ M. SOENEN, *o.c.*, p. 49.

kende eenen grooten doren ende perssende het etter uyt den poot van eenen vervarelijcken Leeuw'¹⁷.

Ook op het politieke vlak is een belangrijke verschuiving waar te nemen. Deze verschuiving kan geplaatst worden in het spanningsveld tussen het Spaanse centralisme en het Zuid-Nederlandse particularisme. De Blijde Intrede van een nieuwe landsheer werd in haar oorsprong beschouwd als verduidelijking en herbevestiging van de relaties tussen de soevereine heerser en zijn onderdanen. Vanaf de late Middeleeuwen onderging ze sterke inhoudelijke veranderingen. Om de centralistische machtsambities te legitimeren werden alle beschikbare communicatiemiddelen ingeschakeld. De grote publieke ceremonieën rond de figuur van de vorst – waartoe de intredes gerekend kunnen worden – golden als hét communicatiemiddel bij uitstek. Op het einde van de politieke evolutie van de intredes was er geen sprake meer van het vroegere nemen en geven van de stad en haar vorst. Die laatste hield de eer volledig voor zichzelf.¹⁸

De intredes van don Ferdinand in de grote Zuid-Nederlandse steden hadden echter geen betrekking op de ontvangst van een nieuwe landsheer (al dan niet via een vertegenwoordiger omdat de vorst zelf niet aanwezig was). Het ging om een intrede van een afgevaardigd gouverneur. Hierbij ging geen eed van trouw noch een vernieuwing van de privileges van de stad gepaard. Don Ferdinand was dan ook steeds verantwoording verschuldigd aan de werkelijke soeverein, zijn broer Filips IV. Ondanks het feit dat dit geen inauguratieplechtigheid was in de strikte betekenis van het woord, had de kardinaal-infant één groot voordeel. Dankzij zijn overwinning op de Zweden in Nördlingen (1634) namen de intredes de vorm aan van een grootse militaire triomf.¹⁹ Mede daardoor deden de intredes van 1634-1635 uitstekend dienst als middel tot en bewijs van de acceptatie van het centrale gezag: Eén van de belangrijkste prioriteiten die don Ferdinand als nieuwe gouverneur-generaal van de Madrileense regering meekreeg.²⁰

De actieve rol van de bevolking bij de intredes werd door de centralistische machtsambities meer en meer ingeperkt. Werner Waterschoot spreekt van een

¹⁷ Justus De HARDUYN & David Van der LINDEN, *o.c.*, p. 61.

¹⁸ Hugo SOLY, *o.c.*, p. 341.

¹⁹ John Rupert MARTIN, *Corpus Rubenianum Ludwig Burchard (Part XVI): The Decorations for the Pompa Introitus Ferdinandi*, Brussel-London-New York, 1972, p. 24.

²⁰ René VERMEIR, *Spanje en de Zuidelijke Nederlanden tijdens de landvoogdij van Isabella, Aytona en de kardinaal-infant, 1629-1641*, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, Gent, 1998, pp. 188-199.

EEN ONUITGEVOERDE INTREDE IN GENT

'uitholling van de hele plechtigheid tot een louter kijkspel'²¹. De vrije meningsuiting werd door de Spaanse regering zodanig beknot dat zelfs de schijn van een goede verstandhouding tussen machthebbers en hun onderdanen niet meer werd opgehouden. Er mocht geen sprake meer zijn van een wisselwerking tussen beiden. De Spaanse vorst wilde zijn volk volledig domineren en overheersen.

De modale man was erg vertrouwd met de tableaux vivants. 'Deze beelden waren immers voornamelijk ontleend aan de traditie van het volkstalige toneel. Waar tableaux vivants te zien waren, was de betrokkenheid van rederijders te verwachten, die vanuit de praktijk van spel- en figuurvertoningen op ommegangsdagen als geen ander de kunst van het onderwijzen aan een ruim publiek met behulp van levende beelden verstonden.'²² De centralistische ambities van de overheid beperkte het direct en indirect contact tussen landvoogd en bevolking tijdens de intredes zo sterk mogelijk. Hierdoor wonnen de schilderijen en de triomfbogen sterk aan belang ten nadele van de tableaux vivants. Met als eerste gevolg dat burgers minder op podia werden geplaatst en hierdoor hun actieve rol in de ontvangst verloren. Daarnaast begreep de modale man het geheel veel minder aangezien voor hem de triomfboog en aanverwante vormen minder bekende media waren dan de vertrouwde verstaende beelden. Tenslotte werden de rederijders – die stevig verankerd waren in het culturele weefsel van de stad – door het verlies aan belang van hun tableaux vivants minder bij de organisatie van de intrede betrokken. De uitgeoefde Gentse intrede overgeleverd door Becanus past perfect in deze evolutie. Daar stonden de rijkelijk beschilderde triomfbogen volledig centraal en werd de traditie van de bevroren tonelen grotendeels de rug toegekeerd.

Bij de onuitgeoefde Gentse intrede waren, in vergelijking met de andere intredes van die tijd, wél opmerkelijk veel tableaux vivants en aanverwante theatrale vormen vertegenwoordigd. Zo was men van plan in het begin van de route, aan de Sint-Jorispoort, een stellage op te richten voor de 'Maeghd van Ghend, gekleed in wit satijn in hare lincker hand houdende een Baniere ende met de rechte soetelijck streelende eenen Leeuw (dit was een jonghman in de huylt van eenen leeuw) die liggghende op haren schoot deselve was toebleyende biedende sijnen poot'²³. Later in de intrede, op de Melkbrug, zouden de drie voornaamste rivieren van Gent – de Schelde, de Lieve en de Leie – theatraal gerepresenteerd worden door reuzen. Die werden vergezeld door

²¹ Werner WATERSCHOOT, P.P. Rubens heeft de artistieke leiding van de intrede van de kardinaal-infant Ferdinand te Antwerpen, Renaissancefeesten en intochten, 17 april 1635. *Een theatergeschiedenis der Nederlanden: Tien eeuwen drama en theater in Nederland en Vlaanderen*, Amsterdam, 1996, p. 188.

²² Bart A.M. RAMAKERS, *Spelen en figuren: Toneelkunst en processiecultuur in Oudenaarde tussen middeleeuwen en moderne tijd*, Amsterdam, 1996, p. 170.

²³ Justus De HARDUYN & David Van der LINDEN, *o.c.*, p. 7.

STIJN BUSSELS

Albertine, de reuzin gemaakt onder de aartshertog Albrecht om het Twaalfjarig Bestand te vieren. Op de Vrijdagsmarkt was gepland om Polyphemus op een rots te plaatsen en hem zijn belevenissen met Ulysses te laten vertellen. Daarnaast zou het publiek de smidse van Vulcanus hebben kunnen bewonderen. Minstens even indrukwekkend had de zeeslag achter het Vleeshuis kunnen worden:

Sy waren verdeylt in twee Scharen d'eene der Christenen latende vlieghen boven al het rood Cruys in een verguld Veld: ende wat leegher de ghene van Spaignen, Bourgoignen, ende Vlaenderen. De ander waren Turcken, voerende de wassende Mane. Op 'tghedommel van de trommelen ende 'tgeklanck der trompetten elck stierde teghen sijnen vijand. De Maets naer 't klampen vande Schepen leverden slagh boord aen boord voet aen voet. De bommen mortiers ende ander vyer-wercken en ghebraken van gheender zijde. De musketten speelden over al: het scheen te wesen eenen bloedigen strijd; ende meer. Sulck dat hemel ende aerde schenen te vergaderen 'ten ware dat men aldaer hoorde meer ghelach; dan beklagh.²⁴

Het grote aandeel traditionele theatrale elementen staat haaks op de vermelde evolutie die de intredes in het begin van de zeventiende eeuw doormaken. De gewone burger zou door de vele tableaux vivants – een medium waarmee hij sterk vertrouwd was – de onuitgevoerde Gentse intrede beter hebben kunnen doorgronden dan haar contemporaine tegenhangers. De onuitgevoerde intrede beantwoordt dus niet aan de evolutie waar een meer elitaire en machtscentralistische weg wordt ingeslagen. Dit gegeven helpt ons op weg in de zoektocht om vanuit de beschrijving van de onuitgevoerde intrede één van de oorzaken te vinden waarom de geplande intrede van De Harduyn en Van der Linden hoofdzakelijk bij een ontwerp is gebleven.²⁵

Rechtstreekse uitleg over de weigering van deze intrede door het Gentse stadsbestuur is er niet. De jezuïeten aan wie de uitvoering van de ontvangst van de nieuwe gouverneur-generaal wél werd toevertrouwd, hadden enkele belangrijke troeven in huis: zij maakten in aanzienlijke mate de Contrareformatorische beweging uit en stonden voor een belangrijk deel in voor het middelbaar onderwijs in de Arteveldestad. Met de financiële steun van het stadsbestuur werd in 1592 een jezuïetencollege geopend. Het kreeg naast een groeiend aantal leerlingen ook een stevige reputatie. Vijfentwintig jaar later volgde een kerk, daarna een klooster. Over het algemeen genomen

²⁴ Justus De HARDUYN & David Van der LINDEN, *o.c.*, p. 65.

²⁵ Een uitzondering hierop zijn de thema's die terug te vinden waren op de twee triomfbogen aan de Vrijdagsmarkt. Zo is het - oorspronkelijk als tableau vivant bedoelde – schilderij rond Julius Caesar, als vermeende stichter van een burcht waar later het Gravensteen zou zijn gebouwd, ook te zien in de uitgevoerde intrede.

EEN ONUITGEVOERDE INTREDE IN GENT

kon de Orde van Jezus hierdoor in deze periode op een vlotte verstandhouding met de stad rekenen.²⁶ Waterschoot schrijft dat de jezuiten ook een belangrijke medestander waren van de centrale overheid.²⁷ Zij garandeerden met hun Contrareformatorische retoriek immers de loyauteit tegenover de Spaanse koning. Daarom is het erg aannemelijk dat zowel het centrale bestuur van de Zuidelijke Nederlanden als het Gentse stadsbestuur graag met de orde samenwerkten voor een dergelijke belangrijke gebeurtenis als de intrede van don Ferdinand. Bovendien kreeg de jezuitenorde met hun toneel in het begin van de zeventiende eeuw een steeds groter aandeel binnen de organisatie van de stedelijke feestcultuur. 'De vertoningen waren heuse stadsevenementen met een grote ideologische draagwijdte (...) [waar] de vaak spectaculaire spelen de morele, religieuze en politieke aspiraties van de katholieke Nederlanden [representeerden].'²⁸

De Harduyn en Van der Linden daarentegen woonden niet in Gent en hadden op professioneel en privé vlak noch met de stad Gent noch met de centrale overheid veel uitstaans. Naar alle waarschijnlijkheid zullen de boven beschreven positieve houding ten opzichte van de jezuiten en het gebrek aan troeven van De Harduyn en Lindanus een doorslaggevende rol hebben gespeeld in de verwerping van het ontwerp van de dichter en de historicus.²⁹ Het enige rechtstreekse document dat ons hieromtrent werd overgeleverd, is een brief van Justus De Harduyn van 9 december 1635 aan de *Heeren Schepenen ende de Raed der stede van Gent* waarin de priester-dichter akte nam van het feit dat de creatie van de intrede niet langer aan hem werd toevertrouwd:

'Soo ic in deele was besigh met de saecken dienende ter in-compste van sijne Princelijcke Hoogheyd, hebbe ontfanghen Ul[ieden] Ed[elen] naeder beraedt, te weten van voor eenighen tijd de begonnen wercken tot voorder bescheet te laeten onder-blijven; het welck wy zeer gheerne zyn ghehoirsaemende, daerentusschen bedanckende de zelve vande ver-eeringhe aen ons mede ghesonden hoe wel tot alsnog-toe in het minste niet verdient;'³⁰

²⁶ Lodewijk BROUWERS, *De Jezuiten te Gent, 1585-1773, 1823-heden*, Gent, 1980, pp. 30-74.

²⁷ Werner WATERSCHOOT, *Eenheid van kerk en staat bij de intrede van kardinaal-infant Ferdinand. De zeventiende eeuw*, 5, 1989, p. 24.

²⁸ Karel PORTEMAN, *De heilige Jan Berchmans speelt te Mechelen de rol van de H. Nathalia, Het jezuitentoneel in de Zuidelijke Nederlanden, 9 september 1616. Een theatergeschiedenis der Nederlanden: Tien eeuwen drama en theater in Nederland en Vlaanderen*, Amsterdam, 1996, p. 172.

²⁹ Met dank aan Dr. J. Dambruyne.

³⁰ SAG, Oud Archief, 'Twee bundels autografen', reeks 2 ter, doos 2.

Het ontwerp van De Harduyn en Lindanus is vooralsnog tot ons gekomen dankzij de vermelde gedrukte beschrijving van de intrede.³¹ Hoewel het stadsbestuur van Gent niet akkoord ging met de uitvoering van hun ontwerp, gaf de magistraat van Gent toch een subsidie 'tot hulpe van de oncosten, by heml[ieden] ghedoocht int doen drucken van een boucxken gheintituleert "Pius in patriam conatus triumphalis pro auspicali Introitu serenissimi principis Ferdinandi (...)"³².

Waarom kregen de auteurs geld om het ontwerp te laten drukken, maar werd het ontwerp niet uitgevoerd? Misschien vinden we op inhoudelijk vlak van het ontwerp van de onuitgevoerde intrede wel een verklaring voor deze paradox. De ideeën van De Harduyn en Lindanus met betrekking tot de intrede geven blijk van een sterke propaganda voor de nieuwe gouverneur-generaal don Ferdinand. Hoewel deze broer van Filips IV slechts zesentwintig jaar oud was toen hij in Gent zijn intrede maakte, kon hij al enkele militaire overwinningen op zijn naam schrijven. De meest bekende is de vermelde overwinning op het Zweedse leger te Nördlingen. In alle intredes in de steden van de Zuidelijke Nederlanden werd deze overwinning gelauwerd. Dit was ook het geval in het onuitgevoerde Gentse ontwerp. De kardinaal-infant zou er meermaals als groot veldheer verschijnen, nu eens op 'eenen Waghen van Triomphe'³³, dan weer 'in 't harnas (...) sittende op een hoogh-moedigh peerd'³⁴. Op de triomfboog ter ere van de prins aan de Vrijdagsmarkt zou de prins vergezeld worden door de *getonghde fame* en door de allegorie van de overwinning, Victoria, die op zijn hoofd een laurierkrans zou zetten. Het tafereel moest begeleid worden door volgende tekst:

De FAME vlieght de wereld rond,
Om yghelijck te maken kond
Den bloeden-strijd voor *Nordelinghen*,
Alwaer men sagh den Sweedschen hoop,
Met een verschricktheyd op de loop,
En datter bleef te niete bringhen.³⁵

³¹ Justus De HARDUYN & David Van der LINDEN, *o.c.*, woord vooraf. De auteurs wijzen er in het begin van het boek op dat deze intrede nooit heeft plaatsgevonden: 'Goedt-borstighen Leser. Het ghene konde aenschouwt wesen over langhe: nochtans nu eerste wordt ghesien; hebben wy ver Stout voor den dagh te brenghen: alom aengheteeckent, soo het was gheschickt. Hier van hebben u wel willen verwit-tighen: ten eynde niet en soudt soecken *Boghen*, ende *Tooneelen*, die noch en zijn, noch hebben gheweest, noch sullen wesen: 'ten ware in't *Nie-land* van *Morus*, ofte by *ghepeys*. *Vaert wel*, ende indien wy't verdienen, weest ons *ghunstigh*.'

³² SAG, Rekeningen van de Stad Gent, 1635-1636, folio 205 verso.

³³ Justus De HARDUYN & David Van der LINDEN, *o.c.*, p. 15.

³⁴ Justus De HARDUYN & David Van der LINDEN, *o.c.*, p. 41.

³⁵ Justus De HARDUYN & David Van der LINDEN, *o.c.*, p. 41.

EEN ONUITGEVOERDE INTREDE IN GENT

Niet alleen de nieuwe gouverneur-generaal zelf, maar het hele Spaanse koninklijke geslacht werd vereerd. Zo zouden in de Burgstraat de grote vertegenwoordigers 'uyt het Huys van OOSTENRYCK, te weten den *Keyser* Maximiliaen I. Philips den I. Carel den V. Philips den II. Philips den III ende Philips den IV'³⁶ verschijnen. Zij moesten de nieuwe gouverneur-generaal tot voorbeeld dienen om even voortreffelijk de stad te besturen. Keizer Karel, *inborelingh deser stede*, zou tijdens de hele intrede een centrale plaats ingenomen hebben. Typerend hiervoor is het feit dat hij de eer kreeg als laatste figuur in de intrede te verschijnen. Daar zou hij vergeleken worden met Hercules: 'Den selven [den Keyser CAREL de V.] nochtans hier in veroveret, om dat de kloecke daden van *Hercules* hebben getal: ende van den onsen zijn sonder eynde.'³⁷

De auteurs verzetten zich ook tegen eventuele machtsambities van Frankrijk, de aartsvijand van Spanje. Het gevaar was actueel. Don Ferdinand deed immers zijn intrede in Gent wanneer hij terugkwam van Grevelingen waar hij de grensvestingen moest controleren tegen de Franse bedreiging.³⁸ De auteurs van de onuitgevoerde intrede spraken zich volledig uit ten voordele van de Spaanse macht en waren erg negatief over een mogelijke bezetting van Frankrijk: '(...) op de brugghe van S.Jooris (die Franckrijck eertijds heeft ghescheeden van 't Keyser-rijck) vertoonde hem eene triumphalen Boge. In 't alder-hoogste was ghestelt het Beeldt van Spagnien staende op het Pedestael gheschreven met groote letteren: VERWINSTER DES WERELDS.'³⁹ Op de andere zijde van de triomfboog stond de personificatie van Vlaanderen, een sterk bewapende vrouw, begeleid door het onderschrift 'noyt Fransch. Te weten. Daer alle andere Graven Princen ende Baender-Heeren van't Rijkke zijn ghevalen in de maghe vanden Koningh ende niemand 't sijne en heeft behouden dan den Grave van Vlaenderen hoe wel ondersaet van de Croone.'⁴⁰

Tenslotte werd ook het geloof in de Rooms-katholieke Kerk sterk gepropageerd. Aan het begin van de route zou verwezen worden naar de Spaanse reconquista van koning Ferdinand II de Katholieke, die - samen met zijn vrouw Isabella - de Moren uit Castilië verdreef. De verwijzing naar het opstandige protestantse Noorden is makkelijk te leggen. In de Abrahamstraat waren de auteurs van plan de vier hoofddeugden te plaatsen. 'waer uyt zijn spruytende de Wetentheyd van Manieren, van Regeringhe, van Crijghs-handel, ende van de ghene die gaet boven al Godsdienstigheyd.'⁴¹ Dit werd extra

³⁶ Justus De HARDUYN & David Van der LINDEN, *o.c.*, p. 71.

³⁷ Justus De HARDUYN & David Van der LINDEN, *o.c.*, p. 79.

³⁸ Werner WATERSCHOOT, *o.c.*, p. 187.

³⁹ Justus De HARDUYN & David Van der LINDEN, *o.c.*, p. 9.

⁴⁰ Justus De HARDUYN & David Van der LINDEN, *o.c.*, p. 15.

⁴¹ Justus De HARDUYN & David Van der LINDEN, *o.c.*, p. 77.

STIJN BUSSELS

beklemtoond door daarboven twee altaren af te beelden: het altaar van de vrede en het altaar van de rust.

De sterke voorkeur voor de nieuwe gouverneur-generaal, de Spaanse kroon en de Rooms-katholieke Kerk kunnen als tekstimmanente verklaringen dienen waarom de magistraat van Gent subsidie verleende om het ontwerp van de onuitgevoerde intrede te laten drukken. Het drukwerk kon immers als propaganda van het huidige beleid dienst doen. Toch vertrouwde diezelfde magistraat de uitvoeringsplannen van de intrede niet toe aan Justus De Harduyn en David Van der Linden, maar gaf de opdracht in handen van enkele paters van het Gentse jezuïetencollege.⁴² Er is reeds gesteld dat de grote aandacht voor de *tableaux vivants* en aanverwante theatrale vormen in tegenspraak stond met de Spaanse centralistische machtsambities. Maar niet enkel vormelijk had deze intrede de nieuwe gouverneur-generaal kunnen misvallen. Het is aannemelijk dat ook op inhoudelijk vlak deze intrede volgens het Gentse bestuur niet kon worden aangeboden aan de kardinaal-infant.

In 1621 stierf Albrecht en werd zijn vrouw Isabella landvoogdes van de Spaanse Nederlanden. Op hetzelfde moment besteede de strijdlustige Filips IV de Spaanse troon. Wanneer in april het Twaalfjarig Bestand ten einde liep, startte opnieuw de oorlog met de Noordelijke Nederlanden. Maar de beoogde Spaanse verwachting - om met een kordaat krachtig offensief de 'rebellens' uit het noorden onder de knoet te krijgen en hun koloniaal beleid af te straffen⁴³ - werd niet ingelost. De *Guerra de Flandes* belandde zelfs in een internationaal stadium. Spanje kreeg steeds meer af te rekenen met Frankrijk.⁴⁴ Enkele jaren na de Gentse intrede zag Spanje door de zeeslag bij Duins (1639) - alsook door het verlies van Breisach en de opstanden in Catalonië en Portugal - definitief zijn macht in Europa verloren gaan.

Deze jarenlange strijd teisterde de bevolking. De Gentse onuitgevoerde intrede zou hieromtrent onverbloemd de waarheid zeggen. Zo was er aan de Kammerstraat een tableau vivant gepland waar de ongelukkige toestand van de provinciën werd uitgebeeld 'te weten verwoestinghe van Landen ende Steden Kerck-bracken moordt ende brandt ende daer beneffens de oprechte oorsaken van dien'⁴⁵. De treurige situatie in de Zuidelijke Nederlanden werd later in de intrede - op de triomfboog aan de Vrijdagmarkt - voorgesteld door een allegorie, een ongelukkige vrouw die de slechte staat van de provincie representeerde.

⁴² Carl VAN DE VELDE & Hans Vlieghe, *o.c.*, pp. 18-19.

⁴³ J.I. ISRAEL, *The Dutch Republic, and the hispanic world 1606-1661*, Oxford, 1982, pp. 11-14 en 171.

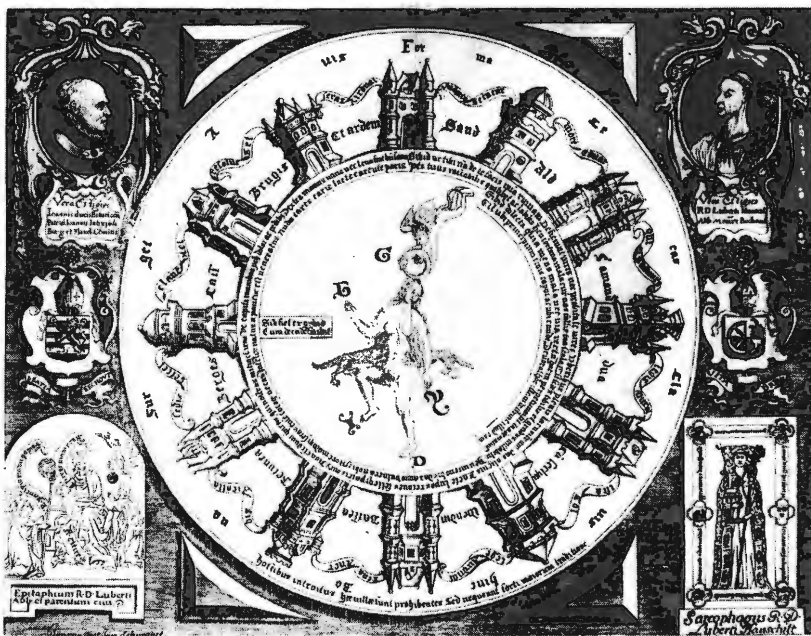
⁴⁴ René VERMEIR, *o.c.*, pp. 41-47.

⁴⁵ Justus De HARDUYN & David Van der LINDEN, *o.c.*, p. 25.

EEN ONUITGEVOERDE INTREDE IN GENT

'Dese Vrouwe was half-naeckt van mistroostigheyd uytworpene handen ende voeten met een onverdulgh ghelaet. Aen hare borsten laghen op d'een zijde eenen Wolf op d'ander eene Vos deurgaens suyghende.'⁴⁶

Dit beeld is ontleend aan de profetie van Lubrecht Hautscilt, abt van Eeckhoute te Brugge. Omstreeks 1400 schreef hij *Imago Flandriae* (zie afbeelding). Men meende dat de abt in dit boek het verval van de Zuidelijke Nederlanden op het einde van de zestiende en in het begin van de zeventiende eeuw had voorspeld.⁴⁷ De reden voor deze trieste toestand zou in de onuitgevoerde intrede als volgt worden uitgelegd:

Afb.: *Imago Flandriae*, Universiteitsbibliotheek Gent, G384.

⁴⁶ Justus De HARDUYN & David Van der LINDEN, o.c., p. 47.

⁴⁷ Verscheidene keren gedrukt in het begin van de zeventiende eeuw onder andere Lubrecht HAUTSCILT, *Imago Flandriae*, Brugge, 1655. Zie Patrice BEAUCOURT DE NOORTVELDE, *Description historique de l'église collégiale et paroissiale de Notre-Dame à Bruges*, Bruges, 1773, pp. 306-308 en F. MULLER, *De Nederlandse geschiedenis in platen: Beredeneerde beschrijving van Nederlandsche historieplaten, zinneprenten, en historische kaarten (100 av. J.C.- 1795 apr. J.C.)*, Amsterdam, 1863-1877, deel I, nr.305 en nr.1206.

STIJN BUSSELS

Vlaenderen die schoone Maeghd,
Die oyt yeder hebb' behaeght,
En' de rijkste die men vand
Van't gheheele *Neder-land.*
Een het alderliefstste Kindt,
Dat den hemel heeft bemint,
Bloeyend'altijd in 't ghebod,
En'den dienst van mijnen *God,*
Met de wapens soo voorsien,
Dat ick dood' of dede vien,
Alle dat my quam te nae.
Soo ick tot sijn schand en 'schae
Menigh reysen hebb'beroert
'*T Rijke*, dat de *LELY* voert.
Iae dat meer is, als ick sat
In de *Bysantinsche Stadt,*
Met de *Croon*, en met den *Staf,*
Die men in mijn handen gaf,
Hield'ick my als doen ghelijck

Met het Roomsche *Keyser-rijck*
Maer *helas!* het is verkeert.
Nu soo ben ick heel onteert,
Van dit leelick *vremd gheveirt,*
Dat mijn herte-bloed verteirt,
En' dat sijnen bloeden-dorst
Soect te blusschen aen mijn borst.
Och! *helas!* och! ick beswijck,
Groote *PRINS* van *Oosten-rijck!*
Och! ghy zijt als nu alleen,
Die my slissen kan 't gheween,
Uyt de perss', en uyt 't verdriet
Daer ghy my soo diep' in siet.
Komt my t' hulpe, 'tis hoogh tijd,
Van dees' *Dieren* my bevrijd.
Oft soo niet, het is ghedaen,
Korts moet ick verloren gaen:
Want soo ick uw' hulpe derf,
In mijn eyghen graf ick sterf.⁴⁸

De nieuwe gouverneur-generaal werd dan wel sterk opgemeld. Het zou hem veel moeite gekost hebben om de verwachtingen in te lossen die de intrede van De Harduyn en Van Der Linden zou hebben opgewekt. Van de kardinaal-infant werd immers verlangd dat hij de oorlog zo snel mogelijk in het Spaanse voordeel uitvocht, dat het gewone leven eindelijk opnieuw kon beginnen, dat de economie zich kon herstellen en dat de Rooms-katholieke Kerk zonder enige belemmering kon zegevieren in de herenigde Nederlanden:

Wel aen, nu is hy hier, laet staen u bitter kermen,
Den *PRINCE*, wilt, ô *Ghend*, uw'borghery beschermen,
Hy is al onsen heyl, ons hulp', en'toeverlaet,
Hy is de vaste steun, daer 't g'heele Land op staet.
Door hem en sal den Leeuw het Vee niet meer aen-reesen,
Noch 'twolledrachtig dier de gaghel-wolven vreesen.
Leeft dan, O *PRINCE*, leeft; nu en' tot allen tijdt:
Want ghy de lust van d'Aerd, en' van den Hemel zijt.⁴⁹

De vredeswens zou op de Vrijdagsmarkt in een pastoraal kader geplaatst worden. Dit utopisch model van een leven in de natuur wekte de gedachte op aan de 'gouden eeuw'. Het maakt vanaf de tweede helft van de zestiende eeuw in heel Europa een sterke ontwikkeling door en is symbool van het verloren paradijs. Maar tegelijkertijd refereert het ook aan de gelukkige toekomst van een maatschappij in wederopbouw met vaak rechtstreekse verwijzingen naar de plaatselijke machthebbers. Het hele verhaal is doorspekt met liefdesintriges die bij de ontknoping aansturen op een verzoening en een definitieve har-

⁴⁸ Justus De HARDUYN & David Van der LINDEN, *o.c.*, p. 47.

⁴⁹ Justus De HARDUYN & David Van der LINDEN, *o.c.*, p. 17.

EEN ONUITGEVOERDE INTREDE IN GENT

monie. Alle elementen van de intrige dragen bij aan het spel van schijn en wezen, de vermomming en de onstandvastigheid, typische kenmerken van de barokke esthetiek van de Contrareformatie.

Vanaf het begin van de zeventiende eeuw doet het genre ook zijn intrede in de Zuid-Nederlandse theatrale vormen. In de Gentse onuitgevoerde intrede werd het verhaal gekoppeld aan de recente geschiedenis van de Spaanse Nederlanden. Na de dood van *Amaryllis* (de landvoogdes Isabella) is men blij de nieuwe *grooten Herder* (don Ferdinand) als *Ghesant van den grooten Pan* (Filips IV) te mogen verwelkomen. 'Ten eynde hy soude toesicht nemen dat de Kooyen gheen schade en souden lijden ende de schapen bij den ontrouwen Damon [de prins van Oranje], ende andere door haet ende nijd ten ongelijke ende bij gheweld ontdreven souden door geweld en behendigheyt her-staut worden nae den ouden stal.'⁵⁰

Het bestuur van Gent voelde er weinig voor om de intrede van De Harduyn en Van der Linden te laten doorgaan. Dat zou erop kunnen wijzen dat de rechtstreekse communicatieve functie van de intrede op de achtergrond raakt. De eis naar onderhandeling is noch vormelijk noch inhoudelijk terug te vinden in de uitgevoerde intrede te boek gesteld door de jezuïet Becanus. Hoewel hij, net als De Harduyn en Lindanus, ook de kwaliteiten van don Ferdinand en de Spaanse kroon beschreef en het katholieke geloof voorop plaatste, gaf Becanus geen beschrijving van de armoedige toestand van de Spaanse Nederlanden door de aanhoudende gevechten zoals we duidelijk aanwezig zien bij de onuitgevoerde intrede. De intrede van Becanus deed, als een bijna onvoorwaardelijke verheerlijking van het bestuur, uitstekend dienst. Het gebrek aan verbloeming bij de onuitgevoerde intrede kan er toe hebben bijgedragen dat de Gentse magistraat het zekere voor het onzekere heeft genomen. Misschien zat hij wel met de stropendragers in het achterhoofd.

⁵⁰ Justus De HARDUYN & David Van der LINDEN, *o.c.*, p. 57. Cfr. Maurits SABBE, *Brabant in 't verweer*, Antwerpen, 1933, p. 222.